

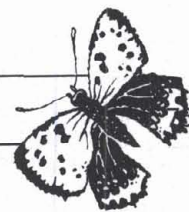
De Grutto is een soort die goed inpasbaar is in moderne landbouw.

schien ook planten. Daarvoor is meer onderzoek nodig. Ook zou daartoe de braaklegregeling van de EG moeten worden aangepast (Terwan & Wesselo, 1990). En tenslotte zijn er voorbeelden van 'geïntegreerde' bedrijven, waar een redelijk inkomen wordt verdiend, het milieu wordt gespaard en substantieel wordt bijgedragen aan het natuurbeheer (bv. Van Paassen, 1989).

Ook op andere punten dan braaklegging kan de natuurbescherming profiteren van ontwikkelingen in het landbouwbeleid en het milieubeleid. Zo biedt de melkquotering kansen voor een extensiever grondgebruik en zal het milieubeleid leiden tot een afnemend gebruik van kunstmest en bestrijdingsmiddelen, ook in perceelsranden en sloten. Voor het onderzoek ligt hier een uitdagende vraag: hoe kunnen de nieuwe kansen voor natuur in de duurzame landbouw van de toekomst optimaal worden benut?

Overigens lijkt de natuur het in de landbouw lang niet altijd slechter te doen dan in erkende natuurgebieden. Zo blijken Twentse houtwallen per oppervlakte-eenheid rijker aan vogels dan een aaneengesloten bosgebied (Schotman, 1988). Anders gezegd: het creëren van grote aaneengesloten natuurgebieden, hoewel nodig voor bepaalde soorten en processen, hoeft per oppervlakte-eenheid niet méér natuur op te leveren dan meer 'versnipperde' natuurgebiedjes. Een kritische weidevogelsoort als de Watersnip blijkt in Noord-Holland in de reservaten even hard achteruit te gaan als daarbuiten, waarschijnlijk door een te extensief reservaatbeheer (Tanger & Zomerdijk, 1989). En minder kritische soorten zoals Kievit, Grutto en Tureluur blijken zich in beheersgebieden goed te handhaven (Beintema & Rijk, 1988) of zelfs vooruit te gaan (Melman & Boeschoten, 1991). Bovendien blijken maar weinig boeren hun overeenkomst na zes jaar op te zeggen.

Ook in moderne landbouw zijn er dus kansen voor duurzame natuur. Verwaarlozen van die kansen zal leiden tot een aanzienlijke verarming van het uitgestrekte landbouwareaal dat (zelfs als we zouden kiezen voor grondonttrek-

king) resteert. Dat is uit een oogpunt van natuurbescherming onaanvaardbaar. Verweving is dus geen luxe, maar noodzaak.

Grond uit cultuur

Is grondonttrekking wel zo'n gouden greep als de werkgroep aanneemt? Vanzelfsprekend verdragen veel soorten en levensgemeenschappen zich niet met (moderne) landbouw. Als voor die soorten en levensgemeenschappen onvolgende ruimte is in de huidige natuurgebieden, dan is grondonttrekking aan de landbouw één van de opties. Maar tegen grootschalige grondonttrekking zijn diverse bezwaren in te brengen.

Ten eerste staat grondonttrekking op gespannen voet met de wens om de milieubelasting in de landbouw terug te dringen. In de veehouderij zal minder grond niet, zoals de werkgroep aanneemt, leiden tot een lagere produktie, maar tot een hogere veebezetting, een hogere mestproduktie en dus een groter mineralenoverschot per ha. In de akkerbouw bestaat het risico dat de boer kiest voor een nog nauwere in plaats van een ruimere vruchtwisseling, waardoor de ziektedruk en het bestrijdingsmiddelengebruik toenemen. Om extensiever te produceren heeft de landbouw juist veel grond nodig.

Ten tweede is het de vraag of er in de landbouw wel zo veel grond vrijkomt. De werkgroep gaat uit van schattingen van het Landbouw-Economisch Instituut. Het LEI schat dat er in theorie in het jaar 2000 ca 475.000 ha landbouwgrond 'over' zal zijn, maar verwacht niet dat dit areaal ook werkelijk uit produktie zal worden genomen. Bovendien heeft het LEI geen rekening gehouden met de voorgenomen aanscherping van het milieubeleid, die leidt tot een grotere vraag naar landbouwgrond. Recente schattingen wijzen uit dat er ternauwernood voldoende landbouwgrond zal vrijkomen om de ecologische hoofdstructuur te realiseren (Kuiper, 1991).

Ten derde is grondaankoop een kostbare aangelegenheid. Aankoop en inrichting van 200.000 ha kosten volgens het ministerie van Landbouw, Natuurbeheer en Visserij ca f 7 mld. Bij snelle realisering zal een dergelijke grondclaim bovendien de grondprijzen opdrijven. Hierdoor zullen de aankoopkosten nog verder stijgen en wordt een extensief grondgebruik in de landbouw nog ver-

der bemoeilijkt. Bovendien is de kous met aankoop niet af. Omdat zelfregulerende natuur in Nederland nauwelijks mogelijk is en ook de nieuwe natuurgebieden blootstaan aan verzuring en verdroging, kunnen de beheerskosten flink oplopen. Het is onwaarschijnlijk dat er zo veel geld beschikbaar komt voor natuur.

Maar stel dat het lukt, dan nog is het de vraag of grondaankoop wel de beste besteding is van het budget. Voor het aankoopbedrag zijn talloze andere zinvolle dingen te doen: stimuleren van beheersovereenkomsten en 'natuurgerichte' braaklegging, beter beheer van bestaande natuurterreinen, bevorderen van perceelsrandenbeheer, intensieve voorlichting over beheer van weidevogels, ganzen en andere dieren. Wordt gekozen voor grootscheepse grondonttrekking, dan blijft hiervoor nauwelijks geld over. Weliswaar bepleit de werkgroep voortzetting van het huidige beleid van beheersovereenkomsten. Maar daarbij gaat het om slechts ca f 30 mln. per jaar. Gekapitaliseerd bij een rente van 7% is dat f 430 mln.: slechts 1/16 van genoemde f 7 mld. voor aankoop!

Deze wanverhouding zou alleen verdedigbaar zijn als scheiding per geïnvesteerde gulden veel meer natuur zou opleveren dan verweving. Voor sommige soorten is dat inderdaad het geval en is reservaatvorming gewenst. Maar andere waardevolle soorten, zoals de Grutto, zijn veel goedkoper te bevorderen via beheersovereenkomsten (Beintema & Rijk, 1988) of via voorlichting en vrijwillig beheer (Van der Weijden, 1990). Men moet zich hierbij niet blind staren op de 'dichtheid' aan natuur per ha: die is vaak bescheiden. Maar gesommeerd over het totale landbouwareaal gaat het om aanzienlijke aantallen planten en dieren. Kortom, voordat wordt besloten tot grootschalige grondonttrekking is op zijn minst gedegen onderzoek nodig naar de kosten-effectiviteit van verschillende beheersvormen.

Ten vierde leidt grootscheepse grondonttrekking tot een nieuwe ronde van hectaregevechten tussen boeren en natuurbeschermers. Dat doorkruist de samenwerking die in veel gebieden tot stand is gekomen rond vrijwillig natuur- en landschapsbeheer, beheersovereenkomsten e.d. De schade daarvan voor de natuur moet niet worden onderschat.

Weinig vernieuwend

Konkluderend kunnen we stellen dat het manifest een goede impuls biedt voor een duurzame landbouw. Maar waar het gaat om natuur maakt het manifest zijn naam niet waar: samengaan blijkt vooral neer te komen op scheiding. Dat is geen vernieuwend denkbeeld en een onderschatting van de kansen voor natuur in de landbouw.

Literatuur

- Beintema, A. J. & P. J. Rijk, 1988. Kosten en baten van reservaatbeheer en beheersovereenkomsten in een aantal weidevogelgebieden. Publikatie 2.185 Landbouw-Economisch Instituut, Rapport 88-61 Rijksinstituut voor Natuurbeheer, Den Haag/Arnhem.
- Brunt, M. M. A., 1991. Uitdagend landbouwmanifest. *Natuur en Milieu* 15(2):4-7.
- Kuiper, R., 1991. Grondbeleid: meer aandacht voor natuur gevraagd. Voorrang voor landbouw belemmert aankoopbeleid. *ROM - Vaktijdschrift voor RO en Milieubeleid* 9(1/2):22-26.
- Melman, T. C. P., 1991. Slootkanten in het veenweidegebied. Mogelijkheden voor behoud en ontwikkeling van natuur in agrarisch grasland. Proefschrift Rijksuniversiteit Leiden.
- Melman, D. & H. Boeschoten, 1991. De Relatienota na vijftien jaar. *Natuur en Milieu* 15(1):9-12.
- Paassen, A. G. van, 1989. Tussenbalans van het geïntegreerde melkveebedrijf 'Ark'. Centrum Landbouw en Milieu, Utrecht.
- Schotman, A., 1988. Tussen bos en houtwal. Broedvogels in een Twents cultuurlandschap. Rijksinstituut voor Natuurbeheer, Arnhem.
- Tanger, D. & P. Zomerdijs, 1989. De Watersnip als broedvogel in Noord-Holland. *De Graspieper* 9:102-107.
- Terwan, P. & A. W. Wesselo, 1990. Produktiebeheersing in de landbouw: nieuwe kansen voor milieu en natuur. Centrum Landbouw en Milieu, Utrecht.
- Weijden, W. J. van der, 1990. Geïntegreerde landbouw en natuurontwikkeling. In: *Natuurontwikkeling en Landbouw. Agrobiologische Thema's 1*, Centrum voor Agrobiologisch Onderzoek, Wageningen.
- Zeeuw, D. de & W. G. Albrecht, 1990. Duurzaam samengaan van landbouw, natuur en milieu. Manifest en rapport van de gelijknamige werkgroep. Amsterdam.

Paul Terwan & Wouter van der Weijden
Centrum voor Landbouw en Milieu
Postbus 10015, 3505 AA Utrecht

Leidt een verschralend graslandbeheer tot de ontwikkeling van soortenrijke graslanden?

H.J. Altena & M.J.M. Oomes

Op veel plaatsen wordt in het kader van natuurontwikkeling geprobeerd de soortenrijkdom van graslandvegetaties te vergroten door het uitvoeren van een verschralend beheer. Een belangrijke vraag hierbij is tot welk produktieniveau er moet worden verschaald om het beoogde resultaat te verkrijgen. Bij het beantwoorden van deze vraag is het van belang aan te geven welke botanische doelstelling wordt nagestreefd.

Is het de bedoeling om bijvoorbeeld blauwgraslandachtige vegetaties te ontwikkelen, dan zal het produktieniveau veel kritischer (meestal lager) zijn dan wanneer men bloemrijke hooilanden wil creëren waarin voornamelijk meer algemene soorten zoals Pinksterbloem (*Cardamine pratensis*), Boterbloemen (*Ranunculus repens* en *R. acris*) en Veldzu-

ring (*Rumex acetosa*) voorkomen. In dit artikel zal aan de hand van beschikbare oude gegevens uit het landbouwkundig onderzoek en de resultaten van lopende beheerexperimenten worden ingegaan op de relatie tussen produktie van droge stof en de soortenrijkdom van de vegetatie. Hierbij is alleen naar het aantal soorten gekeken en is de ecologische waarde van de soorten buiten beschouwing gelaten. Bovendien zal worden ingegaan op het effect van verschillende vormen van beheer op veranderingen in de produktie en de botanische samenstelling van de vegetatie.

Tot hoever verschralen?

Uit gegevens van het landbouwkundig onderzoek dat 40 jaar of langer geleden heeft plaatsgevonden kan, met inachtneming van een zekere reserve vanwege de spreiding in het materiaal, een redelijke indruk worden gekregen van het produktieniveau van het vroegere grasland (Korevaar et al., 1981). Zo werd

Foto 1. Het natte perceel op de Veenkampen. Door de hoge grondwaterstand neemt Kruipende boterbloem (*Ranunculus repens*) sterk toe.

The high groundwater level causes an increase in *Ranunculus repens*.

vastgesteld dat op proefvelden waar geen stikstofbemesting werd gegeven, de bruto drogestof-produktie op zandgrond lag tussen de 5 en 6,5 ton.ha⁻¹, op kleigronden in noord-Nederland tussen de 6 en 7,5 ton.ha⁻¹ en op de rivierkleigronden tussen de 5 en 6 ton.ha⁻¹. Op veengronden en op klei-op-veengronden varieerde de produktie tussen de 5 en 8 ton.ha⁻¹. Hierbij moet weliswaar worden opgemerkt, dat meestal wel een P-en/of K-bemesting werd gegeven.

Uit gegevens van een landelijk produktieonderzoek op grasland (CI 203) in de periode 1943-1958 (Jagtenberg, 1961) bleek dat percelen met een grote botanische verscheidenheid voornamelijk voorkomen bij een produktieniveau dat ligt tussen de 4 en 6,7 ton ds ha⁻¹ per jaar (Korevaar et al., 1981). Ook recente gegevens waarbij is gekeken naar de relatie tussen soortenrijkdom en produktieniveau vertonen een overeenkomstig beeld (Grime, 1979; Vermeer & Berendse, 1983; Oomes, 1988; Korevaar et al., 1989). Er blijkt een duidelijke afname van het aantal soorten plaats te vinden wanneer de drogestof-produktie boven de 6 ton.ha⁻¹ komt.